

TÜRK KÜLTÜRÜNDE DONLARINA GÖRE ATLARA VERİLEN ADLAR VE NİŞANLARI

*Salim KÜÇÜK**

ÖZET

Türkçenin zenginliklerinden biri de at donları ve nişanlarıdır. Ancak yazılı kaynaklarda at donları ve nişanlarının adlandırılmasında tam bir birlikten söz etmek mümkün değildir. Bu durum at donlarının gruplandırılmasını ve araştırmacıların işini güçleştirmektedir. Başlangıçtan günümüze yazılı kaynaklarda yer alan at donları ve nişanlarını incelemeyi amaçlayan bu çalışmada önce at donları gruplandırılmış ardından belli başlı at nişanları tespit edilmiştir. Araştırmada yalnız tarihî Türk lehçeleriyle yetinilmemiş, bazı at donlarının özelliklerini ve tarihi gelişimlerini tam olarak belirleyebilmek için aynı zamanda çağdaş Türk lehçelerinden de yararlanılmıştır.

Çalışmada Eski Türkçe döneminden farklı olarak Orta Türkçe dönemindeki yazılı eserlerde at donlarına ve nişanlarına daha fazla yer verildiği görülmüştür. Özellikle Divanü Lûgati't-Türk bu konuda son derece zengin bir eserdir. Türkiye Türkçesi'nde ise Derleme ve Tarama Sözlükleri at donları ve nişanları yönünden Karahanlı dönemi eserlerine göre daha zengin bir yapı sergilemektedir. Türkiye Türkçesi bu yönüyle hem tarihî hem de çağdaş Türk lehçelerinden belirgin bir şekilde ayrılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: At donları, at nişanları, Derleme Sözlüğü, Tarama Sözlüğü, renk.

*Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-edebiyat Fakültesi, Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili, Türkçenin Eğitimi Ve Öğretimi, sakucuk@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

**THE NAMES AND MARKINGS GIVEN TO THE HORSES
ACCORDING THEIR COAT COLORS IN TURKISH
CULTURE****ABSTRACT**

One of the richnesses of the Turkish language is the coat colors and markings of the horses. However, it's not possible to talk about a similarity while giving names to these coat colors and markings in written sources and this makes it difficult to classify them and also the Works of the researchers. In this study it's aimed to analyze the coat colors and markings in written sources from the beginning to nowadays by categorizing the coat colors first and then determining the main markings. Not only historical Turkish dialects but also contemporary Turkish dialects have been made use of for a perfect determination of the coat colors and markings to show their historical developments.

In the study, it is noticed that horse coat colors and markings have been taken place more in the written works of the Middle Age Turkish rather than the age of Ancient Turkish. Especially *Divanü Lûgati't-Türk* is a rich literary work on this subject. The two other dictionaries named *Derleme* and *Tarama* in contemporary Turkish are also richer than the ones used in Karahanli period. Turkish used in Turkey today differentiates from both its historical dialects and up-to-date dialects with this aspect.

Key Words: Horse coat colors, horse markings, *Derleme Sözlüğü*, *Tarama Sözlüğü*, color.

Giriş:

Türk kültüründe aygır, beygir, kısarak (bi/biye/bē), el, köçüt/göçüt, kulun, münüt/binit, ög (ök), sıp, tay, toruğ, tosun, yılmı, yund/yunt gibi kelimelerle karşımıza çıkan, sahibinin yakın arkadaşı, zafer ortağı ve en değerli varlığı olan at, gerek destanlarda gerekse tarihi dönemlerde binicilikte usta olan ve hayatı at üzerine kurulmuş Türkler için vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Türkler için başlangıçta hükümdarlığın, zenginliğin, kuvvetin ve gururun simgesi olan at, zamanla önce binit, sonra savaş aracı ve nihayetinde ekonomik bir

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

varlığa dönüşmüştür (Koca 2002:21, Yasin 2008:705). Öyle ki devletin at üzerinde kurulduğu ve at üzerinden yönetildiği atlı göçebe kültüründen günümüze at, Türk'ün günlük hayatında vazgeçemediği önemli bir ulaşım ve savaş aracı olmuştur (Koca 2002:21).

Türkçenin renk zenginliğinin ölçütlerinden biri de atları ve donlarını yani tüylerinin rengini adlandırmak için kullanılan kelimelerdir. Türk kültüründe atlara üzerlerinde taşıdıkları renklere, benek vb. işaretlere yani nişanlarına; vücut biçimlerine; yürüyüş ve koşma özelliklerine; huylarına, yaptıkları işlere ve yaşlarına göre çeşitli adlar verilmiştir (Sağol 1995:126). At donları üzerine en kapsamlı çalışma Sağol (1995) tarafından yapılmıştır. Sağol (1995) tarihi Türk şiveleri üzerine yaptığı bu çalışmasında *ak, akça>agca, al, ala, alaça, az, ak az, beyaz/ala beyaz, boz, ak boz, temir boz, çal, çapar, çil, çilgü, egir/eygir, kara, kır, demir kır, kızgıl, kızıl, sızılsığı, kongur, kök, kökiş, kuba, kula, kızıl kula, kuru kula, kül levünlü/kara kül levünlü, or, sarıg, sıçan tüli, sis, taz, tıg, torug, hurmayı torı, yagız, az yagız, kara yagız, yaşıl, yegren* olmak üzere toplam 44 at donu tespit etmiştir.

At donları kadar onları adlandırmak için kullanılan kelimeler de yazılı ve sözlü kültür açısından önemlidir. Örneğin *kır* kelimesiyle birlikte kullanılan *ala-kır, bakla-kır, boz-kır, demir-kır, gök-kır* gibi adlandırmalar at rengindeki beyazla ilgili renklerin karışımını ifade etmekle beraber farklı kavramları bildirmektedir (Ögel 1991:400, Kafalı 1996:52). Kestane rengi manasına gelen *doru* kelimesiyle ilgili olarak karşımıza çıkan *yağız doru, açık doru, hurma doru, kızıl doru, kızıl boz, kızıl şab* gibi kullanımlar da böyledir (Ögel 1991:427-428, Kafalı 1996:52).

Atı, kültürlerinin bir parçası haline getiren ve onlara kahramanlık unvanı veren Göktürkler hükümdarların bindiği atları renklerine göre adlandırmışlardır. Bu konuyla ilgili olarak Kül Tigin'in bindiği atların adları ve renkleri dikkat çekicidir. *Bayırku* (beyaz at), *Başgu* (boz at), *Alp-Şalçı* (beyaz at), *Ögsiz* (beyaz at), *Kedimlig* (torıg at), *Azman, Az, Yağız* gibi (Yılmaz 2003:128-129). Savaşa giden Kültigin 8 defa ak ata, 3 defa boz ata, 2 defa konur ata, 1 defa keher ata binmiştir (Nerimanoğlu 1996:69).

Destan kahramanları gibi Kül Tigin de yücelik, kutsallık ve uğur sembolü olan beyaz ve boz ata biner: "*İkinti İşbara Yamtar boz atıg binip tegdi*" (İkinci olarak İşbara Yamtarın boz atına binip hücum etti) (Ergin 2007:20). "*Kül Tigin başgu boz at binip tegdi*" (Kül Tigin alını beyaz boz atına binip hücum etti) (Ergin 2007:22). "*Alp-şalçı ak atın binip tegmiş*" (Alp-şalçı adlı beyaz atına binerek hücum etmiş)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

(Sağol 1995:127, Aalto 2000:456). “*Kültegin Ögsiz akın binip*” (Kültegin Ögsiz adlı beyaz atına binerek) (Aalto 2000:456).

Abidelerde geçen kedimlik adını ise açıklamak kolay değildir. “*Üçinç Yeginsilig begiñ Kedimlig torıg at binip tegdi*” (Üçüncü saldırıyı Yeginsilig Bey’in kahverengi atı Kedimlige binerek gerçekleştirdi) (Aalto 2000:456). “*Kültegin azman akıg binip oplayu tegdi*” (Kültegin Azman Beyaz atına binerek hücum etti) (Aalto 2000:455). Bu cümlede geçen *azman* kelimesi ile ilgili olarak Caferoğlu (1931:9) *yaşlı iken enetilmiş aygır* karşılığını kullanırken, Aalto (2000:455) Thomsen’in bunu *beş veya altı yaşında iğdiş edilmiş at* şeklinde açıkladığını ifade etmektedir ki her iki karşılık da aynı manaya gelmektedir. Göktürk Yazıtları’nda Kültegin’in *az* adlı yağız (toprak rengi, siyaha çalan kahverengi veya kara, kızıl ile kara arası) bir atının olduğunu görürüz (Aalto 2000:456, Yılmaz 2003:129). “Orhun Abideleri’nde *ak aygır* ve *ak at* kullanılışlarının yanı sıra *ak* kelimesinin tek başına *ak at*’ı karşıladığı da görülmektedir” (Sağol 1995:127). Örneğin “*Kül Tiğın bayırkun [ung ak adğır]r [ğ] binip abluva tegdi*” (Kül Tigin, Bayırkunun ak aygırına binip atılarak hücum etti) (Ergin 2007:20) ifadesinde geçen Bayırku adını hem atın adı hem de atın sahibinin adı olarak değerlendirmek mümkündür (Aalto 2000:456). Uygurlarda *ak bi* kır at, beyaz at; *ala* ise ela renkli at olarak geçer (Caferoğlu 1993:6). Oğuz Kağan’ın atı ise alacaktır.

Kır ve ak atın da kahramanlık sembolü olduğu Türk kültüründe Dede Korkud Hikâyeleri’nde “Konur atlu Kazan”, “Boz Atlu Hızır”, “Boz aygırlu Bamsı Beyrek” gibi ifadelerin yanında Ağ boz at, Boz at, Al aygır, Bedöy at, Konur at, Kazlık at, Yelisi Kara Karlık at, Kara ayğır, Duru ayğır, Alaca at, Yügrek at, Keçi başlı Keçer ayğır, Toğlu başlı Duru ayğır, Arabî at, tepel Kaşğa ayğır, Ak bedevi at, Gök bedevi at, Karagöz at vb. adlardan söz edildiğini görürüz (Gökyay 1973:12, 141, Nerimanoğlu 1996:73, Yılmaz 2003:129). Buna karşılık Dede Korkud Kitabı’nda hiçbir kahramanın yağız renkte bir atı yoktur (Yılmaz 2003:129). 11. yüzyılda Oğuzlar her şeyin akına ve süd beyazına ak derken diğer Türkler alacalı olan atları ak at olarak adlandırmışlardır (Nurmemmet 1996:80).

Türklerde boz renk genellikle at ve kurt rengi olarak kullanılmıştır. Kuzey Türk destanlarından Dede Korkud’a kadar ak-boz at ifadesinin Türk kültür ve düşüncesinde hayli yerleşmiş olduğu görülür. Ögel (1991:399) bunu eski inançların bir birikimi ve dilimize yansması şeklinde değerlendirmiştir. Hikâyelerde atların renkleriyle ilgili olarak *ağ/ak boz at*, *boz aygır*, *konur at*, *alaca at*, *al aygır*, *ala aygır*, *boz aygır*, *kara aygır*, *torı aygır* gibi adlandırmalara başvurulduğu görülür (Ergin 1969:68, Gökyay 1973:91, Gökyay

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

2000:106, Yılmaz 2003:129, 131). Hikâyelerde kahramanların at renklerine göre adlandırıldıklarını görürüz: *Ağ at, ağ ay at Batır, ak por at, ak molot, kök kan attığı, ak çabdan attığı allanı, ala kartıga ag oy at, kara bor attığı Büri Mergen, ak kılış kanboz oy attığı* (İnan 1968:176-183).

Kültigin'in Ak-boz atının yanında Hızır'ın Boz atı ve Köroğlu'nun Kır (Boz) atı da hayli meşhurdur (Nerimanoğlu 1996: 73). Kırgızların meşhur Manas Destanı'nda Almambet'in atının adı Kıl-ciren, Battal Gazi'nin atının adının ise Aşkar olduğunu görürüz (Kısakürek 1958:25, Yılmaz 2003:129).

Çalışmamızda Sağol'dan (1995) farklı olarak renklerin yanında atlara verilen adları da ön plâna çıkarmaya ve küçük bir sözlük oluşturmaya çalıştık. Bunu yaparken Türkçede yazılı kaynaklarda başvurulan adlandırmaları tespit edip aynı zamanda çağdaş Türk lehçelerindeki karşılıklarını da tespit etmeye çalıştık. Bir renk grubuna dahil edemediklerimizi ise ayrı bir başlık altında sıraladık.

1. Donlarına (Renklerine) Göre Atların Adlandırılışı

Atın vücudunu örten kılların, yelenin ve kuyruğun rengi olan dona bağlı olarak Türk kültüründe çeşitli adlandırmalar yapılmakla beraber renklerine göre atlara verilen adları gruplandırmada karşılaşılan en önemli sorun “kullanılan kelimelerin renk derecelerinin birbirini tam tutmadığı ve donları ifade etmek için pek çok kelime bulunmasına rağmen kullanılan bazı renklerin türlü manaları bünyesinde barındırdığıdır” (Sağol 1995: 127). Dolayısıyla at renkleriyle ilgili adlandırmalar üzerine yapılan gruplandırma çalışmasında çoğu kere hangi rengin veya renklerin tam olarak kastedildiğini tespit etmek ve bir gruba dahil etmek oldukça zordur. Bununla birlikte belli başlı at donlarını şu başlıklar altında toplamak mümkündür.

Ak

Ak: At donu, örneğin Ak At (İML).

Agca/akça At: Beyaza çalan, kır renkteki at donu demektir (Sağol 1995, 129).

Ak Bi: Kır at veya beyaz at (Kİ) .

Akboz: Donu bütün ak olan at demektir(İML). Tatarcadaki karşılığı *akbüz*'dür (Ganiyev vd. 1997:23).

Ak Kır: Bütünüyle beyaz olan at, süt kır (DS).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Balan: Gagavuzcada beyaz atlar için kullanılır. *Balan beygir* beyaz tüylü at demektir (Doğru ve Kaynak 1991:28).

Pamuk Kır: Süt beyaz at rengi, at donu (DS, Gülensoy 2007:685).

Süt Kır/Süt Kırtı: (At donu için) beyaz renkte olan (TaS); Süt gibi beyaz at (TTS); Tüm ak (at donu için) (DS); Beyaz renkli at donu, bu renkte olan (at) karşılıkları verilmiştir (TaS).

Al

Al Beegir: Gagavuzcada al at manasına gelir (Doğru ve Kaynak 1991:8).

Abeş/Ebeş/Ebreş: Farsça kaynaklı bir kelimedir. Farsçada alaca renk, benekli at manasına gelir (Şükûn 1984:100). Alaca donlu benekli at (TaS); veya benekli at manasına gelir (TTS). DS'de gözlerinin önü kırmızıya çalar, kuyruğu yelesi kır, sevimsiz kırmızı renkli at, kula renkte at karşılığı verilmiştir. Beyaz ve kırmızıdan meydana gelen alaca renk ve alaca benekli (at) manasına gelir (Devellioğlu 1984:236).

Ala/Alaç Benekli at, ala renkli at (Kİ); Açık al, doru ile al arası bir at donu (DS); Ala renkli at (Caferoğlu 1993:7); Alaca renkli; Ala kır at; Alaca, benekli at karşılıkları verilmiştir (İML, DLT, Necip 2005:8, Toparlı vd. 2007:6).

Ar: Donu kırmızı ile sarı arasında bulunan at demektir (Çağatay 1961:45). Kestane rengi, kumral, konural manasına gelir. DLT'de geçen *arsal*, *arsik* ve *arsil* kelimeleri de aynı manadadır.

Çil At/Çil Aygır: Tüyü kırmızı ve beyaz karışık olan at, alaca renkli, benekli (Çağatay 1961:45, TaS); Alaca renkli, benekli, at donlarından konur renk karşılıkları verilmiştir (Toparlı vd. 2007:51). Sağol (1995:134) çil at/çil aygır'ın karşılığının Farsça ebreş (alaca donlu, benekli at) olduğunu belirtmektedir. Gagavuzcada *çil*; çil beygir manasına gelir. Çilli beegir, çil at kullanımları da vardır (Doğru ve Kaynak 1991:60).

Çilgü At: Al at veya kestane renkli at demektir (Sağol 1995:134, DLT).

Kızılsarı: Kızıla çalar renk ve bu renkte olan at demektir (Sağol 1995:136).

Ok: Yelesi kuyruğu kızıl olan at (İML).

Taz At: Alacalı at (DLT, Gülensoy 2007:873).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009

Tubçak: Farsça bir kelimedir. Alaca at manasına gelir (Atalay 1970:195).

Yeşi/yeşil: Bir tür at donu (Çağatay 1961:45); Bir at rengi (koyu al at), koyu al (at rengi için) (DS).

Boz

Boz At: 1. Anadan babadan Arabî ve küheyl olmayan at, 2. Kızıl renkli at, 3. Kır at (DS); Boz renkli at, kırat olmak üzere çeşitli anlamlar verilmiştir (Kaymaz 1997:252, DLT, Necip 2005:50, Toparlı vd. 2007:35). Farsçada büz, boz renkli at manasına gelir (Şükun 1984:373). Türkmencede boz'un karşılığı boz, kül rengi, kır, gri'dir (Kara 2000:183). Kırgızcada *Açık Boz* ve *Tarlan Boz* kelimeleri at donu olarak kullanılır. Kırgızcada *Boz At* kır at demektir (Yudahin 1988:470, 711, Yudahin 1994:135).

Boz atla ilgili diğer adlandırmalar şunlardır:

Al: Kül renkli at (İML).

Ak At: Kaşgarlı Mahmut'a göre Oğuzların dışındaki diğer Türklerce boz renkli at demektir (DLT).

Bakır Kır/Bakır Kırı/Bakırı Gır: Boz renk at donu (DS).

Çal: Sağol'a (1995:133) göre kelimenin DLT ile KB'deki karşılığı *beyaz ve siyah karışık renk*'tir. DLT'de alaca, kır; İML'de al donlu at karşılığı verilmiştir. Şükun (1984:680) çâl kelimesini "Tüyü iki renkli olan şey, hususiyle at ki (çil) denir" şeklinde açıklamaktadır. Kıpçak Türkçesindeki karşılığı ise *kızıla dönük kestane renkli at*'tir. Kİ'de doru at olarak geçer. Kırgızcada *çal kuyruk* kır kuyruklu at demektir (Yudahin 1994:246). Türkmen Türkçesinde ise *çal* boz manasında olup aynı zamanda kır, kül rengi, boz ve gri karşılıkları verilmiştir (TLS, Kara 2000:186).

Demür Boz: Demirî ve boz renge çalan, demirboz at (Orucov 1980:72); Demir Kırı (TaS).

Kara Boz: Bir at rengi (Ögel 1991:450).

Kızgul At: Donu boz ile kır arasında olan at (DLT).

Semend: Farsça bir kelimedir. Boz renkli cins bir at ve konur at manasına gelir (Hacaloğlu 1992:246). Toparlı vd. (2007:231) çevik ve güzel at; Devellioğlu (1984:1121), kula at, çevik ve güzel at karşılıklarını vermiştir.

Sur: Gök kır at demektir (Çağatay 1961:45). Kırgızcada da *Sur At*, gök kırat; *Surça* ise kül rengi (at donu) manasına gelir

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

(Yudahin 1988:668, 669). Kazakçada *sur* boz, gri ve kurşunî rengi, Altaycada ise açık gri at rengini karşılar (TLS, TDA, Naskali ve Duranlı 1999:158).

Şal: Boz renkli at demektir (Toparlı vd. 2007:249). Gagavuzcada *şal* gri renkli tüy ve *Şal Beegir*; doru at manasına gelir (Doğru ve Kaynak 1991:231).

Temir Boz/Buz: Koyu kırmızı veya boz (Sağol 1995:133).

Üveyik/Eveyik Kır: Üveyik kuşu rengine at (DS); Üveyik kuşunun rengine benzeyen bir at donu (DS). Üveyik güvercingillerden boz renkli bir kuştur (TS 2005). Dolayısıyla burada boz renkli at kastedilmektedir.

Demir Rengi

Demir Gök/Timer-Kük: Tüyleri benekli olan at manasına gelir (DS). Tatarcadaki karşılığı demir renkli at'tır (Ganiyev vd. 1992:314).

Gök/Kök At: Demirkırını rengine at demektir (DS).

Doru

Doru At (Torıg/Torug/Toruğ/Doru): Doru, kırmızı ile siyah arası, koyu kırmızı at, hurma rengine at (Kİ); Koyu kırmızı, doru (at için) (Çağatay 1961:45); Koyu kırmızı (at donu) (DS); Koyu kırmızı (at donu) (DS); Bu renkte olan at donu (TS 1983); Doru renkli at (DLT); Gövdesi kızıl, ayakları ve yelesi kara olan (at) (Eren 1999:120); Kızıl kahverengiye çalan, tüyleri parlak at (Eyuboğlu 2004:200); Gövdesi kızıl, ayakları ve yelesi koyu renkli olan at, bu renkte olan at donu (TS 2005); Gövdesi kızıl, ayakları ve yelesi kara olan at (Gülensoy 2007:299); Koyu kahverengi, hurma rengi karşılıkları verilmiştir (Toparlı vd. 2007:64). Doru kelimesinin karşılığı Başkurtça ve Tatarcada *turı*, Kazakçada *torı*, Kırgızcada *toru*, Özbekçede *toruk*, Türkmencede *dör*, Uygurcada *toruğ* ve *toruk*'dur (TLS). Kazakçada *torı* ve *torğıl* doruya yakın at donunu, *torğıl* solgun doru at donunu karşılar (Koç vd. 2003:544, 545). Karaçay-Malkar Türkçesinde *tor* doru at, *dorat* doru at, *toru* doru manasına gelir (Tavkul 2000:404). Yine Gagavuzcada *Royba Beegir*: Doru at karşılığı olarak kullanılmaktadır (GTS, Doğru ve Kaynak 1991:203). Kırgızca'da *Toru-Ala*:doru kula (at donu) demektir (Yudahin 1994:18).

Doru renkle ilgili diğer adlandırmalar şunlardır.

Açık Doru: Doru rengin açık olanı (at donu) (TTS).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009

Al: Doru at (Kİ); Dorunun kızıla çalan rengindeki parlak kırmızı renkteki at demektir (TS 1983). Diğer kaynaklardan farklı olarak İML’de kül renkli at karşılığı verilmiştir.

Attur: Doru at (Toparlı vd. 2007:16).

Cıran: Doru at demektir (DS). Buna benzeyen *Çegren/Çigren/Çergen/Çeren/Ciren* kelimelerine Çağatay (1961:45) tilki renginde at karşılığını vermiştir. Kazakçada *Cirenşe At* kızıl at manasına gelir (Korkmaz 1958: 58). Kelimenin Kazakçada *ciyren*, Tatarcada *ciren, cirensu, ciren kızıl* ve Altaycada *ceeren* şekillerine de rastlamak mümkündür (Naskali ve Duranlı 1999:59). Gagavuzcada ve Tatarcada *Ciren Kaşökal* kestane rengi ak benekli at demektir (Ganiyev vd. 1997:487).

Çilan: Koyu doru at manasına gelir (Necip 2005:80). Yeni Uygurcada da bu rengin *çilan* kelimesiyle karşılandığı görülür (Necip 2005).

Doru Yağız: Pek koyu doru (TTS).

Hurmaî Doru At (Hurma Dorusu/Hurmayı Torı/ Hurma Darı/Hırmadarı): Hurmanın rengini andıran at donu (TTS); Açık kestane at rengi, koyu al, hurma gibi at rengi, siyaha yakın at rengi (DS); Hurma rengine çalan doru (at) karşılıkları verilmiştir (Sağol 1995:141). Azeri Türkçesinde de *hurmayı* şeklinde geçer.

İsli Doru: 1.Koyu doru ya da kahverenginde at donu, 2. İslenmiş gibi görünen bir çeşit at donu (DS).

Kara Doru: Bir at rengi (Ögel 1991:450); Koyu kırmızı (Necip 2005:221). Kazakçada *Kara Torı* siyaha çalan doru demektir (TDA).

Kestane Dorusu: At donlarından açık kahverenginde olan (TS 1983); Atın açık siyah donu (TTS). Buna *yanık kestane dorusu* da eklenebilir.

Kızıl At: Kızıl kahverengi, koyu kırmızı, doru donlu at (Sağol 1995:136).

Kümeyt: Arapça bir kelimedir, doru at manasına gelir (Devellioğlu 1984:638, KE).

Sisli Kır: Üzerinde ufak ve boz benekler bulunan doru renkli (at) (Sağol 1995:140).

Tüm Torug At: Düz tamamıyla doru at (DLT).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Yağız Doru: Kızıla çalan siyah tüyleri olan (at) (TS 1983, TS 2005).

Gök

Gök Kır: At donlarından maviye çalan kır (TS 1983); Gri kurşuni ve bu renkteki at donu, bu renkte olan (at) demektir (TS 2005). Kök kelimesinin karşılığı DLT'de gök rengi, gök renk, lâcivert olarak açıklanmıştır.

Gök/Kök At : Bir at donu; Kök at; Kırgızcada kır at donu demektir (Yudahin 1988:498).

Köküş: Maviye çalan at donu (ME). Kelimenin Özbekçedeki karşılığı *köküş*, Yeni Uygurcada *köküş reng*, Kazakçada *kögis*, Kırgızcada *kögüş*'tür. Kazakçada *kögildir* veya *kögiljim* mavimsi, maviye yakın manasına gelir (Koç vd. 2003:242).

Kahverengi

Gonur/Koşur/Kongur At: Koyu kızıl renkli; Yağız bir at cinsi; Benekleri türlüce olan, kumral; Yanık renk, kahverengi karşılıkları verilmiştir (Hacaloğlu 1992:123, İML, Necip 2005:243). DLT'de kestane rengi karşılığı verilmiştir. Gülensoy (2007:539) esmer, açık kestane renginde olan karşılığını vermiştir. Aynı zamanda açık sarıya *konur*, kahverengine çalan sarıya da *koşur* denilir ki *konur* kara sarının çok koyu tonudur (Ögel 1991:488). Anadolu'da örneğin *konur*, *koşur*, *gönür* gibi kelimeler sarının çeşitli tonlarını belirtmek için kullanılmıştır (Ögel 1991:491). *Konural* ise kumral manasına gelir (Gülensoy 2007:539). Günümüzde Azericede, Özbekçede *koşur*, Yeni Uygurcada *koşur*, Kazakçada *konur/koşur*, Kırgızcada *koşur*, Tatarcada *koşurt*, Karaçay-Malkar Türkçesinde *kongur* kelimeleri kahverengi ve koyu kızıl manasında kullanılmaktadır (TLS). Altaycadaki karşılığı *koşur/koşur*'dır (Naskali ve Duranlı 1999:116). Kazakçada *koşursı-* yanık kokusu gelmek, yanık kokmak ve *koşursık* yanık kokusu manasına gelir. Gagavuzcada ise *komur*; yanık rengi, boz [konur?] manasına gelir (Doğru ve Kaynak 1991:162). Dolayısıyla kelimenin Türkiye Türkçesinde yanık renk şeklinde de karşılanması mantıklıdır (Koç vd. 2003:319). Türkmen Türkçesinde ise *goşur* boza çalan kahverengi manasına gelir (Kara 2000: 201). Tuvacada ise *hoor* açık doru, konur manasına gelir (Arıkoğlu ve Kuular 2003:52).

Ger (Anadolu)/Ker/Keher (Azerbaycan): Kahverengi at; Bir at rengi, doru; Koyu doru (at donu); Açık kahverengi (genelde at rengi için kullanılır) karşılıkları verilmiştir (Çağatay 1961:45, DS, Koç vd. 2003:230, Necip 2005:198). Bugün Azericede dorunun karşılığı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009

keher'dir. *Keher at* ise doru at manasına gelir (TLS). Kazakçada *ker* hayvan rengi, *kertöbel* yılkinın rengi, *kerikuba* beyaz ile kahverengi karışımı renk demektir (TDA). *Ker* Kazakçada ve Kırgızcada koyu doru at donu, Altayca'da doru at manasına gelir (Yudahin 1988:440, Naskali ve Duranlı 1999: 105, Koç 2003:230).

Kuba At: Rengi kumral-konur al-ile sarı arasında olan at (DLT). Toprak rengi manasına da gelir (Kİ). Kumral ile sarı arasında bir renktir (Gülensoy 2007:562). Bugünkü Türk lehçelerinde *soluk beyaz* manasına gelmektedir. Al ile sarı karışımı renkte olan yani donu kestane ile sarı arasında olan atı karşılar (Sağol 1995:137, Ögel 1998:575). Kazakçada *kuba* beyazımsı sarı demektir (TDA). Kelime Kırgızcada ve Karaçay-Malkar Türkçesinde *kuba*, Kazakçada *ak kuba*, Tatarcada *koba* şekillerinde karşımıza çıkar. Kazakçada *akkubaşa* veya *ak kuba* aynı zamanda sarışın manasına gelir (Koç vd. 2003:35).

Güren/Küren/Küran: (At ve diğer hayvanlar için) sarı (Hacaloğlu 1992:178); doru at (DS); yanık renkli at (Necip 2005:212). Sarı ile doru arasında, al donlu (at) (TaS). Kırgızcada *kürönğ* koyu al (konur) manasına gelir (Yudahin 1988:541). Günümüzde kahverengi karşılığı olarak Azericede ve Karaçay-Malkar Türkçesinde *küren*, Yeni Uygurca ve Kazakçada *küreñ*, Kırgızcada *kürön*, Tatarcada *kören*, Başkurtçada *körän* kelimeleri kullanılmaktadır. Kazakçada *küren* kahverengi, kızıl kahve, kiremit rengini; *küp-küren* ise kahverengiyle kızıl karışımı rengi karşılar (TDA, Koç vd. 2003:260).

Kara

Kara: Siyah at demektir (Necip 2005:221).

Kara ile ilgili diğer adlandırmalar şunlardır:

Çöm-Kara: Radlof'a göre Altay Türk ağızlarında bir at rengidir (Ögel 1991:447). İML'de pek kara, siyah karşılığında *çımkara* ; Tatar Türkçesinde renk adı olarak *cem-kara* yazımlarına rastlanır.

Egir/Eygir: Siyah renkli at (Kİ, Toparlı vd. 2007:70, 78).

Garegöngö: Siyah renkli tay (Hacaloğlu 1992:108).

Kara Kül Levünlü/Kül Levünlü At: Siyaha dönük kül renkli at demektir (Sağol 1995:138). Arapça bir kelime olan *levn* renk manasına gelir (Toparlı vd. 2007:172).

Kara Yagız: Siyah ile kestane arasındaki at donu (Sağol 1995:142).

Tüm Kara At: Düz kara at (DLT).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Kır

Kır At: Külrengine çalan beyaz, kirli at (TTS); Kır renkli at (DLT); Gri at donu demektir (Gülensoy 2007:510). Farsçadaki karşılığı semend yani “demir kır donlu (at), boz (at)”tır (Sağol 1995:136). Kırgızcada *Temgil Kök* benekli kır at donu manasına gelir (Yudahin 1988:723).

Kır kelimesinin geçtiği diğer adlandırmalar şunlardır:

Ak Çil Beegir: Gagavuzcada kır at manasına gelir (Doğru ve Kaynak 1991:6).

Bürül/Buurul: Karışık tüylü at veya Kırgızcada karışık kır at, benekli at donu manasına gelir (Çağatay 1961:45, Yudahin 1988:600, Yudahin 1994:151). Altay Türkçesi’nde *burul* demir kır at için kullanılır (Naskali ve Duranlı 1999:46).

Demir Kır/Demir Kırı/Demirî Kır/Demirî: Kül renkli at (Sağol 1995:136); Demir rengine çalan kır (at) (TTS); Siyah beyaz karışık, griye yakın renkte at donu, bu renkte olan at demektir (DS, TS 2005). Demiri kelimesi bugün Azericede de kullanılmaktadır (TLS). Karaçay-Malkar Türkçesinde karşımıza çıkan *temir betli* ise bir renk adıdır.

İsli Kula: Gri, kır (DS).

Kızıl Kula: Beyaza Çalan, kır renkli at donu; kızıla dönük boz demektir (Sağol 1995:138).

Kutla: Kır at (DS).

Mercan Kır: Kır üzerine ufak ve sık, al benekli at donu (DS). Türkiye Türkçesinde ve Gagavuzcada mercan açık kırmızı rengi, alı karşılamaktadır (Doğru ve Kaynak 1991:176).

Pullu Kır: Bakla kır (at donu için) (DS).

Sıçan Kır: Sıçanın tüyü renginde olan (at) (TS 1983); Sıçan tüyünün rengi (TS 2005).

Sıçan Tügi/Tüli: Donu sıçan tüyü renginde olan (at) (Sağol 1995:139).

Tarlan: Çağatay (1961: 45) kır at donu olarak nitelendirmiştir. Kelime bugün Yeni Uygurcada ve Kazakçada açık kahverengi, sarı veya siyah benekli, alacalı, çapar; Kırgızcada boz, gri, kır karşılığı olarak kullanılmaktadır (TDA, Koç vd. 2003:522, Necip 2005, Gülensoy 2007:862-863).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Turna Kır: Kül rengine çalan at donu, turna rengine kır (TTS); Siyahı beyazına galip olan at donu (TaS); Siyahı beyazından çok olan (TaS).

Yıldızlı Kır: Bir at rengi (DS).

Kula

Kula/Küle At: Kırmızı kahverengi at (Çağatay 1961:45); Açık-sarı renkli at (Orucov 1966:392); Al ile kır arası bir at donu; Siyah ile sarı arasında rengi olan at (TS 1983, Gülensoy 2007:565); Kızıl ile boz arası bir renkte olan kula at (TTS); Kara ile kızıl arası renkte olan at, kızıl ile boz arası donlu at; Kula (at donu); Vücudu koyu sarı, kuyruğu ve yelesi siyah olan at; Al ile kır arası bir at rengi, gri renkli at; Gövdesi sarı veya kirli sarı renkte, yele, kuyruk ve bacağı alt kısmındaki kılların koyu renkte olduğu at donu, bu renkte olan at (Orkun 1986:326, Yudahin 1988:516, DS, KE, DLT, TS 2005); Koyu kahverengi, siyahla karışık sarı (Toparlı vd. 2007:162) karşılıkları verilmiştir. Kazakçada yıldı rengi, kuyruk ve yelesi siyah, diğer tarafı hafif kahverengi manasına gelir (TDA). DLT'de kula renk şeklinde açıklanmıştır. Gagavuzcada, Kumukçada, Kazakçada ve Altaycada *kula*, Başkurtçada *ala-kola*, Karaçay-Malkar Türkçesinde *ala kula* şeklinde bugün de kullanılmaktadır. Koyu kahverengi, siyahla karışık sarı, kirli sarı manalarına gelmektedir (Naskali ve Duranlı 1999:124, Koç vd. 2003:331, Toparlı vd. 2007:162). Tatarcadaki karşılığı *kola*'dır (Ganiyev vd. 1997: 157). Gagavuzcada da *Şarga Beegir*: Kula at karşılığı olarak kullanılmaktadır (Doğru ve Kaynak 1991:231).

Kula atla ilgili diğer adlandırmalar şunlardır:

Alaş: Kula at (DS).

Aşgar/Aşkar: Arapça kaynaklı bir kelimedir. Kula donlu at demektir (DS). Toparlı vd. (2007:14) doru at karşılığını vermiştir.

Boz Kula: Bir at rengi (DS).

Çından At: Gül renkli at, kula renkli at demektir. Çından sandal ağacı (koca yemiş) manasına gelir (OA, UAY, DLT). Kelimenin Farsçadaki karşılığı *çendân/çendel/çenden*'dir (Şükûn 1984: 725).

Sarı Yağız: Kula cinsi at (TS 2005).

Kızıl kır: At renklerinden pekmez köpüğünü andıran bir renk (DS); Pekmez köpüğü de denilen bir renk (at için) (DS); Pekmez köpüğünü andıran (TaS).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 84/84 8 F a 249 ll 844 20

Güneşin ışınlarını yansıtanına *kuzguni yağız*, yansıtmayanına *donuk yağız* denir.

Yağız ile ilgili diğer adlandırmalar şunlardır:

Kara Gır: Yağız at (DS).

Kara Yağız: Siyah ile kestane arasındaki at donu (Sağol 1995:142).

Kirli Yağız: Bir at rengi (DS). Kırçılı rengi karşılar.

Oy At: Yağız at (Çağatay 1961:45, DLT); Karayla kırmızı arasında bir at donu demektir(İML). Tuvacada kula donlu at manasına gelir (Arıkoğlu ve Kuular 2003:84).

Yeşil

Yaşıl: Sağol (1995:143) siyaha dönük yeşil at donu karşılığını vermektedir fakat DS'de *yeşil at* donu karşılığı olarak koyu al ifadesi kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesinde de *yeşil at* olarak geçmektedir (Sağol 1995:143).

Bir Renge dahil Edilemeyenler

Börtü: Çağatay (1961:45) karışık tüylü karşılığını vermiştir. Kazakçada *börte* kelimesi mavimsi ve beyaz renkler, karışık renk manasına gelmektedir (TDA).

Bal Köpüğü: Krem, sarı ve gümüşi at donu (DS).

Çabdar/Çapar/Çaptar/Çıpar/Çıbar/Çıpar/Çubar/Şubar/Şabdar: Benekli, alacalı, alaca bulaca, kula renkli, beyazı çok kır renkli at manasına gelir (Oraltay vd. 1984:315, DS, İML, KE). Farsçada *çepâr* iki renkli olan şey ve asıl rengine muhalif benekleri olan at manasına gelir (Şükûn 1984:685). İML'de *çubar*'ın karşılığı al, alaca olarak verilmiştir. Tatarcada *çaptar* koyu sarı at manasına gelmektedir (Ganiyev vd. 1997: 391). Kazakçada *şabdar* kuyruk ve yelesi sarı, vücudunun diğer kısımları kırmızımsı (at); Gövdesi sarı veya kirli sarı; yele, kuyruk ve bacağı alt kısmındaki kılları koyu renkte olan, kula (at); *şubar* ise benekli, alacalı, ala manasına gelir (TDA, Koç vd. 2003:619, 647). Kırgızcada *çaar* alaca at donu veya benekli at donu demektir (Yudahin 1994:18, Sağol 1995:133). *Çaar-köynök* (Çakır-gömlek) kelimesi de Kırgızcada benekli at donunu karşılar (Ögel 1991:452-453).Yine Kırgızcada *çabdar* ve Altaycada *çaldar* al at manasına gelir (Yudahin 1994:241, Naskali ve Duranlı 1999:69). Günümüzde Türkmencede *çıpar* renk adı olarak da kullanılmaktadır.

Çil Çapar: Karışık renk (at donu) (DS).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009

Tele/Telki/Teñbil: Çağatay (1961: 45) koyu renkli at karşılığını vermiştir. Kazakçada *tenbil* benek, çil, alacalı noktalar; alaca, alacalı, çilli manalarına gelmektedir (TDA, Koç vd. 2003:533).

Tüm: At donlarında düz renk (DLT).

2. Taşıdıkları Nişanlara Göre Atların Adlandırılması:

Atlara alınlarında, ağızlarında, burunlarında dudaklarında, damaklarında, bacaklarında, bileklerinde, kuyruklarında, yelelerinde taşıdıkları farklı renklere, beneklere yani nişanelerine/nişanlarına göre çeşitli adlar verilmiştir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Ablak/Ablag/Eblek/Eblak: Ala, beyaz ve siyah lekeli at (Çağatay 1961:45); Siyah ve beyaz alacalı, benekli (İML); Ayağı aklı karalı at (Eyuboğlu 2004:5).

Abraş/Abaş/Abeş: Arapça kaynaklı bir kelimedir. Alaca benekli at (Çağatay 1961:45, TS 2005, Toparlı vd. 2007:1); Alındaki beyazlık alt dudağına kadar inen at, inek, manda, köpek, doru at, kula renkte at (DS); Alaca benekli (Eren 1999:1, TS 2005); Alaca benekli at, tüysüz yerlerinde uyuz gibi illeti olan at karşılıkları verilmiştir (Toparlı vd. 2007:1).

Ağzı Kenetli/Kilitli/Kilit/Kinetli/Kitli: Alt ve üst dudağı beyazlı at (DS); Dudakları beyaz at (TS 2005).

Ağzı Mühürlü: Damağında siyah leke bulunan at, kedi, köpek, alt dudağında kendi renginden başka renkte işaret olan hayvan (DS).

Ak Kanat: Kuyruğu ve yelesi beyaz olan at (DS).

Akıtma/Akma: Atların alınlarından başlayıp burunlarına doğru inen beyaz leke (DS). Atın alnında yarım ay biçimli aklık (Eyuboğlu 2004:18). Gagavuzcada da akıtma, atların alnındaki ak leke manasına gelir (Doğru ve Kaynak 1991:7). Değişik biçimleri vardır, bütün burnu, hatta alt çeneyi de kaplayabilir.

Ala Bacak: Dört ayağının bilekten yukarı kısmı beyaz at (DS). Kazak Türkçesinde *alabajak* kelimesi alacalı, renkli manasına gelmektedir (Koç vd. 2003:39).

Aladodag: Dudağının rengi ak, bedeninin rengi ise başka olan (at hakkında) (Orucov 1966:59).

Alapaça: Paçalarının arası ağ olan keher veya küren at (Orucov 1966:60); Ayakları beyaz renkli at (DS).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Alaşa: Ağzı ve burnu beyaz olan at. Moğolcada da *alaşe* bir at tipi olarak kullanılır (Gülensoy 2007:63).

Anahtarlı: Burnundaki beyaz leke çene altına kadar inen at (DS).

Aşgar/Aşkar: Bir at rengi olmakla birlikte aynı zamanda hayvanların başındaki beyazlık manasına da kullanılmaktadır (DS, Toparlı vd. 2007:14).

Aynalı: Alnında beyaz bulunan at ya da sığır (DS).

Bakla Kır/Pahla Kır/Bakla Kır: Üzerinde kara benekler bulunan beyaz at donu (DS); At donlarından koyu ve iri lekeli kır (TS 1983, TS 2005); Atın bakla rengini andırır kır donu ve kurşuniye çalan kır (TTS); Pul pul siyah ve beyaz renkte kır (TaS).

Başgu: Alnı beyaz at; Kaşga, tepel (Kaymaz 1997:251, Ergin 2007).

Beleklü: Vücudunun birçok yerlerinde beyaz benekler bulunan at (DS).

Böğrül At: Böğürleri ak olan at (DLT).

Bül At: Ayakları sekili olan, ayaklarında aklık bulunan at (DLT).

Çabıdar: Ak kuyruklu, ak yallı (yeleli) (Çağatay 1961:45).

Çakal/Çahal: Sığır ve atların alnında bulunan beyaz leke (DS). Gagavuzcada *çakal* alnında beyaz bulunan at (akbaş) demektir. *Kara çakal:* Alnı beyaz siyah tüylü at. *Doru Çakal:* Alnı beyazlı doru at demektir (Doğru ve Kaynak: 1991:49).

Çambıl: Kırgızcada alnı ak olan doru at demektir (Yudahin 1994:249).

Çapraz: Ön sağ, arka sol veya ön sol arka sağ ayağı beyaz veya alacalı olan at (DS).

Eli Kefinli: Öndeki ayaklarından biri beyaz olan at (DS).

İt Beni: Atların arka ayaklarındaki siyah-beyaz benekli işaretler (DS).

Kar Yağdı: Atlardaki beyaz benekler (DS).

Kara Gök: Üzerinde siyah benekleri olan beyaz at, bakla kır (DS).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Kara-ala/Kara-alaca/Karalı-alalı: Hayvancı Kırgız Türkleri tarafından benekli atlar için kullanılır (Ögel 1991:456)

Kartopu: Atın alnındaki yuvarlak beyazlıktır (DS, Gülensoy 2007:471). Top, yarım ay, yıldız biçimlerinde olur ve benzediği şekle göre adlandırılır.

Kaşka/Kaşga/Kaşha At: Yüzü ak, gözlerinin çevresi kara olan at, peçeli at (DLT); Başı ak, başka yerleri kara olan at (Çağatay 1961: 46); Göz çevresi kara olan at, atın alnındaki beyazlık; Hayvanların alnlarındaki beyaz benek, akıtma, yıldız, sarılık (Kİ, Pröhle 1991:49); Beyazlık, ak leke ve alnı lekeli hayvan (DS); Atın alnındaki beyazlık; Alnında beyaz leke ya da akıtma olan (hayvan), alnında akıtma olan at karşılıkları verilmiştir (Toparlı vd. 2007:130, Gülensoy 2007:473-474). Kazakçada *kaşka* hayvanın alnındaki beyaz tüy manasına gelir (TDA). Kırgızcadaki karşılığı da aynı manadadır. *Toru Kaşka* akıtmalı doru at; *Kök Kaşka* akıtmalı kır at demektir (Yudahin 1994: 415).

Kaşkaldak: Alnında biraz aklık bulunan at (Toparlı vd. 2007:130).

Katlar/Kaltar: Ağzı beyaz, kahverengi at demektir (Çağatay 1961:45). Altaycada demir kır at için kullanılır (Naskali ve Duranlı 1999:95). Tuvacada *kaldar* koyu renkli hayvan için kullanılır (Arikoğlu ve Kuular 2003:64).

Ker Ooz At: Kırgızcada çenesi, paçaları ve kasıkları sarıya çalan koyu doru at demektir (Yudahin, 1988:440).

Kilit: Atların alnından alt çenesine uzanan beyazlık (DS).

Kilitli: Alt ve üst dudağı beyaz olan at (DS).

Kök Kaşka: Kırgızcada Akıtmalı kır at (Yudahin 1988:415).

Köstekli: İki ayağı beyaz olan at demektir (DS). Köstek atın ayağına vurulan bağıdır (Toparlı vd. 2007:159).

Küren/Kürönğ: Alnında beyaz lekesi olan sarı renkli at demektir (Necip 2005:212). Çuvaşçada ise *şüren* kızıl, kızıl saçlı, sarı, al manasına gelir (Bayram 2007:213).

Nişan: Farsçadır. Atın alnındaki beyazlık demektir (Toparlı vd. 2007:201).

Peçelü At: Başının ortasında aklık bulunan at, alnındaki beyazlık bütün yüzünü kaplayıp yalnız gözlerinin etrafı siyah kalmış at (TaS).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Postallı: Bileklerinde beyazlık olan at (DS).

Sakar: Alnında beyaz olan at (Kİ); Kimi hayvanların, özellikle atların alınlarında bulunan beyaz leke, küçük akıtma (TS 1983). Atın alnında olan beyazlık (TaS). Atların alınlarında bulunan ak leke, küçük akıtma (Eren 1999:351). Alnında aklık bulunan at (Eyuboğlu 2004:574). Atların alınlarında bulunan beyaz leke, küçük akıtma (Gülensoy 2007:718). Alnında bir parça aklık olan at (Toparlı vd. 2007:224).

Seki/Sekil/Sekir/Sekü/Sekül/Sökül: At, eşek ve sığırların ayaklarından bileğe veya dize kadar çıkan beyazlık, seki (Çağatay 1961:46, DS, TaS, TS 2005, Eren 1999:359, Gülensoy 2007:806); Sekili at (Toparlı vd. 2007:231). Beyazlığın yani lekenin büyüklüğüne göre *seki eseri*, *tam seki*, *yüksek seki*, *çizme seki* gibi adlandırmalara başvurulur.

Sima Sakar/Sumasaker: Atın alnından burnuna doğru uzanan bel, akıtma, ak benek (DS).

Singil: Atın ayaklarındaki aklık (DS).

Sis: Atın tüylerindeki küçük alaca benekler (TaS).

Şaprak Sakar/Şaprak Sakal: Akıtmalı (at için) (DS).

Şikāl: Farsça bir kelimedir. Atın bacağındaki beyazlık manasına gelir (Toparlı vd. 2007:253).

Teküz/Tüküz/Tüküz At: Atın alnındaki akıtma (DLT). Alnında bir parça beyaz bulunan at, alnı akıtmalı at (DLT). *Teküzlig* de alnı akıtmalı at manasına gelir (DLT).

Tengke Cuvar: Tatarcada benekli at manasına gelir (Ganiyev vd. 1997:343).

Tış: Alın akıtması gözü önüne varıp kulaklarına çıkmayan ve burnuna inmeyen ikisi ortası kalan at (DLT).

Toru Kaşka: Kırgızcada akıtmalı doru at (Yudahin 1988:415).

Töbel/Töpel/Tepel: Alnı akıtmalı at demektir (TaS, Eren 1999:402). Azericede *tepel*, Türkmencede *depel* hayvanların, özellikle atların alnında bulunan ak leke, akıtma manasına gelir. Kazakça ve Karakalpakçada *töbel*'dir. *Torı Tibel* at gibi. Kırgızcadaki karşılığı ise *töbö'*dir (Eren 1999: 402). Kazakçada hayvanın alnında bulunan ufak beyaz nokta, leke, sakar, akıtma manasına gelir (TDA, Koç vd. 2003:547).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Kartopu, Köstekli, Peçelü At, Postallı, Yarım Ay, Yıldız gibi adlandırmalar da yine tabiattan somutlaştırma yoluyla yapılmış at nişanlarıdır.

İncelediğimiz at donu adlandırmalarının 56 tanesi sıfat tamlamasından oluşmaktadır. Sıfat tamlaması şeklindeki at donlarında genellikle *ak, boz, gök, kara, kızıl* gibi renk adlarına yer verilmiştir. *Kara Kül Levünlü, Kirli Yağız, Pullu Kır, Yıldızlı Kır* gibi ad donları ise addan ad yapım ekiyle oluşturulmuştur. Belirtisiz ad tamlaması şeklindeki at donu adlandırmaları toplam 9 adet olup; *bal, demir, hurma, kestane, pekmez* ile hayvanlardan *sıçan* ve *Turna* kuşunun rengi sıfat olarak kullanılmıştır.

Sıfat tamlaması kuruluşundaki at nişanları toplam 22 adettir. *Ak, ala, kara, kök/gök* gibi renk adlarıyla oluşturulanların yanında + lı, + lu ve + sız gibi adlardan sıfat yapmada kullanılan addan ad yapım ekleriyle oluşturulmuş, *Peçelü At, Uğurlu Seki, Uğursuz Seki* gibi. At nişanlarının 9 tanesi + lı, + li, + lu, + lü addan ad yapım ekiyle oluşturulmuş sıfatlardır. Bunlardan 2 tanesi ağız (Ağzı Kenetli/Kilitli, Ağzı Mühürlü), 1 tanesi el kelimesiyle (Eli Kefinli) oluşturulmuştur. *Anahtarlı, Aynalı, Belekli, Kilitli, Köstekli, Postallı* gibi sıfat şeklindeki adlandırmalar ise tek kelimedenden oluşmakta ve + lı, + li addan ad yapım ekiyle bitmektedir. Sıfat olan at nişanlarından *Teküzlig* kelimesi + lig (+ lik) addan ad yapma ekiyle oluşturulmuştur. At nişanlarından *İt Beni* ve *Kartopu* ise birer belirtisiz ad tamlaması kuruluşundadır.

Karahanlı dönemi eserleri içerisinde at donları ve nişanları yönünden Divanü Lûgati't-Türk zengin bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserde 17 at donuna ve 10 nişana yer verilmiştir. Türkiye Türkçesinde ise bu konuda en zengin eser Derleme Sözlüğüdür. Toplam 42 at donu ve 32 at nişanı yer almaktadır. Onu Tarama Sözlüğü takip etmektedir. Tarama Sözlüğü'nde toplam 9 at donu ve 6 at nişanı yer almaktadır. Her iki eser dikkate alındığında Türkiye Türkçesinde toplam 51 at donu ve 38 at nişanının olduğu görülmektedir. Sonuç olarak Türkiye Türkçesi at donları ve nişanları yönünden başvurduğu adlandırmalarla diğer Türk lehçelerinden daha zengin bir yapı sergilemektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

KISALTMALAR

DLT	Divanü Lûgati't-Türk.
DS	Derleme Sözlüğü.
GTS	Gagavuz Türkçesi Sözlüğü.
İML	İbni Mühennâ Lûgati.
KE	Kıyasü'l-Enbiya.
KB	Kutadgu Bilig.
Kİ	Kitabü'l-İdrak li-Lisânü'l-Etrâk.
ME	Mukaddimetü'l-Edeb.
OA	Orhun Abideleri.
TaS	Tarama Sözlüğü.
TDA	Türk Dünyası Araştırmaları.
TLS	Türk Lehçeleri Sözlüğü.
TS	Türkçe Sözlük.
TTS	Temel Türkçe Sözlük.

KAYNAKÇA

- ARIKOĞLU Ekrem ve Klara Kuular (2003). Tuva Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara.
- ATA Aysu (1997). Kıyasü'l-Enbiyâ, Dizin II, TDK Yayınları, Ankara.
- ATALAY Besim (1970). Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü, Ankara.
- ATALAY Besim (1998). Divanü Lûgati't-Türk Tercümesi, C. I, TDK Yayınları, Ankara.
- ATALAY Besim (1999). Divanü Lûgati't-Türk Tercümesi, C. III, TDK Yayınları, Ankara.
- BATTAL Aptullah (1997). İbni Mühennâ Lûgati, TDK Yayınları, Ankara.
- BAYRAM Bülent (2007). Çuvaş Türkçesi Sözlüğü, Tablet Yayınları, Konya.
- CAFEROĞLU Ahmet (1931). Kitabü'l-İdrak li-Lisânü'l-Etrâk, Evkaf Matbaası, İstanbul.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

- CAFEROĞLU Ahmet (1993). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- ÇAĞATAY Saadet (1961). Renk İfadeleri. TDAY, Belleten. Ankara: TDK Yayınları, Ankara, s.43-46.
- Derleme Sözlüğü (1993). C. I-XII, TDK Yayınları, Ankara.
- DEVELLİOĞLU Ferit (1984). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, Ankara.
- DOĞRU Abdülmecit, İsmail Kaynak (1991). Gagavuz Türkçesinin Sözlüğü, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- EREN Hasan (1999). Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Ankara.
- ERGİN Muharrem (1969). Dede Korkud Kitabı (Metin-Sözlük), MEB Yayınları, İstanbul.
- ERGİN Muharrem (2007). Orhun Abideleri (İnceleme), Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- EYUBOĞLU İsmet Zeki (2004). Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- GANIYEV Fuat, Rifkat Ahmetyanov, Halil Açıkgöz (1997). Tatarca-Törekçe Sözlük, Kazan.
- GAYDARCI G. A., E.K. Koltsa, L. A. Pokrovskaya, B. P. Tukan (1991). Gagavuz Türkçesinin Sözlüğü, Sorumlu Redaktör: Prof. Dr. N. A. Baskakov, Rusçadan Aktaranlar: Prof. Dr. İsmail Kaynak, Prof. Dr. Mecit Doğru, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- GÖKYAY Orhan Şaik (1973). Dedem Korkud Kitapları, MEB Yayınları, İstanbul.
- GÖKYAY Orhan Şaik (2000). Dede Korkud Hikâyeleri, İmge Yayıncılık, Ankara.
- GÜLENSOY Tuncer (2007). Türkçe Sözlüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara.
- HACALOĞLU Recep Albayrak (1992). Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu, Güney Azeri Sahası Derleme Deneme Sözlüğü, Ankara.
- İNAN Abdülkadir (1968). Makaleler ve İncelemeler, TDK Yayınları, Ankara.
- KAFALI Mustafa (1996). "Türk Kültüründe Renkler", Nevruz ve Renkler, Hazırlayanlar: Prof. Dr. Sadık Tural, Elmas Kılıç, AKM Yayınları, Ankara, s.49-54.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

-
- KARA Mehmet (2000). Türkmençe (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- KAYA Ceval (1994). Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin, TDK Yayınları, Ankara.
- KAYMAZ Zeki (1997). Türkiye Türkçesi ve Ağızlarında Renk Bildiren Kelimelerin Kullanılışı ve Sistematiği, TDAY, Belleten, TDK Yayınları, Ankara, s.251-341.
- KISAKÜREK Necip Fazıl (1958). At'a Senfoni, Türkiye Jokey Klübü, İstanbul.
- KOCA Salim (2002). "Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat", Türkler, C.3, Editörler: Hasan Celâl Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.15-37.
- KOÇ Kenan (2003). Ayabek Bayniyazov, Vehbi Başkapan, Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ Zeynep (1958). "Türk Dilinde +ça Eki ve Bu Ek İle Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme", TDAY, Belleten, TDK Yayınları, Ankara, s.41-68.
- NASKALİ Emine Gürsoy ve Muvaffak Duranlı (1999). Altay Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara.
- NECİP Emir Necipoviç (2005). Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü, Çeviren: Yrd. Doç. Dr. İktil Kurban, TDK Yayınları, Ankara.
- NERİMANOĞLU Kâmil Veli (1996). "Türk Dünyası Bakışında Reng", Nevruz ve Renkler, Hazırlayanlar: Prof. Dr. Sadık Tural, Elmas Kılıç, AKM Yayınları, Ankara, s.63-74.
- NURMEMMET Annagulu (1996). "Türkmenlerde Renk Dünyası ve Nevruz", Nevruz ve Renkler, Hazırlayanlar: Prof. Dr. Sadık Tural, Elmas Kılıç, AKM Yayınları, Ankara, s.75-83.
- ORALTAY Hasan, Nuri Yüce, Saadet Pınar (1984). Kazak Türkçesi Sözlüğü, İstanbul.
- ORKUN Hüseyin Namık (1986). Eski Türk Yazıtları, C. I-IV, TDK Yayınları, Ankara.
- ORUCOV E.E. (1966). Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti, C. I, Elmler Akademiyası Neşriyatı, Bakı.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

- ORUCOV E.E. (1980). Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti, C. II, Elm Neşriyatı, Bakı.
- ÖGEL Bahaeddin (1991). Türk Kültür Tarihine Giriş, C. VI, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÖGEL Bahaeddin (1998). Türk Mitolojisi, C. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- PRÖHLE Wilhelm (1991). Karaçay Lehçesi Sözlüğü, Çeviren: Prof. Dr. Kemal Aytaç, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- SAGÖL Gülden (1995). “Tarihi Şivelerde At Donları”, Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık, Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, İstanbul, s.126-146.
- ŞÜKUN Ziya (1984). Farsça-Türkçe Lûgat, Gencinei Güftar, Ferhengi Ziya, C. I-III, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Tarama Sözlüğü (1996). C. I-VIII, TDK Yayınları, Ankara.
- TAVKUL Ufuk (2000). Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara.
- Temel Türkçe Sözlük (1985). C. I, (A-F), Sadeleştirilmiş ve Genişletilmiş Kâmus-ı Türkî, İstanbul.
- TOPARLI Recep, Hanifi Vural, Recep Karaatlı (2007). Kıpçak Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara.
- Türk Dünyası Araştırmaları (Kazakça Sözlük) (1984). Sayı:30, ss.1-328.
- Türk Lehçeleri Sözlüğü (1991). C. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Türkçe Sözlük (1983). C. I (A-K), (Genişletilmiş 7. Baskı), TDK Yayınları, Ankara.
- Türkçe sözlük (2005). TDK Yayınları, Ankara.
- YASİN Yusufcan (2008). “Kâşgarlı Mahmud’a Göre Türklerde At”, Uluslararası Kâşgarlı Mahmud Sempozyumu 17-19.10.2008, Bildiri Metinleri, Editör: Doç. Dr. Muhsin Kalkışım, Rize Üniversitesi Yayınları, Rize, s.705-715.
- YILMAZ Engin (2003). “Dede Korkud Kitabı’nda Tasvir Dünyası”, TDAY, Belleten, C.I, TDK Yayınları, Ankara, s.123-150.
- YUDAHİN K.K. (1988). Kırgız Sözlüğü, Türkçeye Çeviren: Abdullah Taymaz, C. II, TDK Yayınları, Ankara.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

YUDAHİN K.K. (1994). Kırgız Sözlüğü, Türkçeye Çeviren: Abdullah Taymaz, C. II, TDK Yayınları, Ankara.

YÜCE Nuri (1993). Mukaddimetü'l-Edeb, Harezmi Türkçesi ile Tercümesi Şuşter Nüshası, TDK Yayınları, Ankara.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*